

Imańska, Iwona

Biblioteka Jana Ernesta Seilera - gdańskiego prawnika z przełomu XVII i XVIII w.

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia 2-3 (328), 421-434

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Iwona Imańska

Biblioteka Jana Ernesta Seilera – gdańskiego prawnika z przełomu XVII i XVIII w.

Biblioteki prywatne w XVII w. w Gdańsku nie należały do rzadkości. Rozwój oświaty i szkolnictwa spowodował, że książka, przede wszystkim książka religijna i użytkowa (Biblia, postylle, śpiewniki, modlitewniki i poradniki) stała się przedmiotem codziennego użytku w domach średniozamożnego, a nawet uboższego mieszczaństwa. Duże kolekcje książek gromadzili natomiast przedstawiciele patrycjatu, uczeni i duchowni protestanczy. Były wśród nich zbiory liczące od kilkuset do kilku tysięcy woluminów. Biblioteki te stanowiły z reguły warsztat pracy naukowej, ale też miały często znamiona kolekcji bibliofilskich. Już od końca XVI w. ich właściciele znaczyli je ekslibrisami i supereklibrisami oraz zaopatrywali w luksusowe oprawy. Oblicza się, że liczba prywatnych księgozbiorów w Gdańsku w XVII w. wynosiła około 170, a w następnym stuleciu wzrosła do przeszło trzystu¹.

Jeden z tych księgozbiorów zgromadził prawnik Jan Ernest Seiler. Seiler jest postacią mało znaną. Jak podaje W. Pniewski, był prokuratorem gdańskim². Prawdopodobnie był jednym z trzech oskarżycieli publicznych w Sądzie Wetowym³. Według G. Lengnicha, w Sądzie Wetowym zasiadało dwóch instygatorów, z których jeden miał być kupcem, a drugi uczonym prawnikiem⁴. Żoną Seilera była Maria Helena Beckin, która w 1717 roku wyszła ponownie za

¹ M. Bogucka, *Książka jako element kultury masowej w Gdańsku w XVII w.*, [w:] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1972, s. 275; J. Wojtowicz, *Miejskie inwestycje kulturalne w Prusach Królewskich XVI–XVIII w.*, *Zapiski Historyczne* 1978, 43, z. 2, s. 38; K. Podlaszewska, *Księgozbiory mieszczan gdańskich w XVIII w.*, tamże, 1970, 35, z. 1, s. 54; także, *Książka w środowisku mieszczan gdańskich w XVIII w.*, *Libri Gedanenses* 1995/1996, 13/14, s. 95.

² W. Pniewski, *Język polski w dawnych szkołach gdańskich*, Gdańsk 1938, s. 209.

³ T. Maciejewski, *Prawo sądowe w ustawodawstwie miasta Gdańska w XVIII wieku*, Wrocław 1984, s. 69.

⁴ G. Lengnich, *Jus publicum civitatis Gedanensis*, Danzig 1900, s. 351.

2.
BIBLIOTHECA
SEILERIANA,
sive
CATALOGUS
LIBRORUM,

quavis disciplina & lingua insignium,

Quos

magno studio ac sumptu collegit

JO. ERNEST. SEILERUS,

Fori Gedanensis Practicus

per multos annos optime meritus,

*Horum Primam Partem per Auctionem
publicam*

In Aedibus Possessoris, in platea
vulgo Hundegasse nominata sitis

a. d. 26. August. 1709.

parata pecunia dividet

GEORGIUS Mattern.

GEDANI,

Typis JOHANNIS ZACHARIÆ STOLLII,

ATHEN. TYPOGR.

mąż za Jana Monetę⁵. Seiler zmarł prawdopodobnie przed 1709 rokiem⁶. Można przypuszczać, że nie był w Gdańsku osobą zbyt popularną, gdyż nie zachował się żaden panegiryk jemu poświęcony. Sam również nie tworzył. Był natomiast właścicielem dużej biblioteki, która została zlicytowana w Gdańsku w sierpniu 1709 roku. Aukcję przeprowadził Jerzy Mattern. Zgodnie z ówczesnym wymogiem, opublikowano katalog aukcyjny w gdańskiej oficynie Jana Zachariasza Stolle⁷. Katalog ten stanowił jedyny dowód na istnienie księgozbioru Seilera, jednak do tej pory uważany był w literaturze przedmiotu za zaginiony⁸. Okazuje się na szczęście, że jeden egzemplarz przechowywany jest w Bibliotece Seminarium Duchownego w Pelplinie. Omawiany katalog znajduje się w kločku introligatorskim jako druga pozycja. Jak wynika z ekslibrisu zamieszczonego na odwrocie górnej okładziny, właścicielem kločka był znamienity pastor toruński i bibliofil żyjący w XVIII w. – Krzysztof Henryk Andrzej Geret⁹. Katalog ma format ósemki i liczy aż 494 strony. Osoba spisująca książki Seilera ułożyła je według formatów, a wewnątrz formatów kolejność książek jest przypadkowa. Opisy poszczególnych książek w katalogu na ogół nie odbiegały od ówczesnie przyjętych norm. Zdarzają się opisy bardziej ogólne, często uniemożliwiające nam dziś identyfikację danego druku, jak dla przykładu: *Pindarus, Graec, Romae*, bądź *Ein Moscovitisch Gebet – Buch*. Mniejszą dokładnością wykazywał się autor katalogu z reguły tylko w wypadku drobnych pism, występujących w kločkach introligatorskich. W pozostałych opisach zaledwie sporadycznie brak roku czy miejsca druku. Każdą pozycję charakteryzują podstawowe elementy opisu katalogowego, niezbędne do jej identyfikacji. Są to: nazwisko i imię autora, tytuł, miejsce i rok druku. Ponieważ książki ułożone były według formatu, tego elementu już nie powtarzano. Większość dzieł autorów klasycznych ma też podane nazwisko twórców komentarzy i uwag. Z reguły brak w opisie nazwy drukarni czy nazwiska typografa, chyba że druk pochodził z oficyny

⁵ W. Pniewski, op. cit., s. 209.

⁶ W sierpniu 1709 przeprowadzono licytację księgozbioru Seilera. W Gdańsku utarł się zwyczaj, że licytacje przeprowadzano najczęściej kilka miesięcy po śmierci właściciela, ale zdarzało się także, że od chwili śmierci właściciela mogło minąć kilka lat.

⁷ *Bibliotheca Seileriana, sive Catalogus librorum, quavis disciplina et lingva insignium, quos magno studio ac sumptu collegit Jo. Ernest. Seilerus, fori Gedanensis practicus per multos annos optime meritus, horum primam partem per auctionem publicam in aedibus possessoris, in platea vulgo Hundegasse nominata sitis a. d. 26 August. 1709. parata pecunia dividet Georgius Mattern, Gedani, Typis Johannis Zachariae Stollii, [1709].*

⁸ Por. J. Rudnicka, *Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII*, Warszawa 1975, s. 253, poz. 879; P. Szafran, *Katalog aukcyjny i aukcja biblioteki Fryderyka Fabriciusa w 1727 roku na tle aukcji bibliofilskich w Gdańsku do końca XVIII wieku*, *Libri Gedanenses* 1968, 1, s. 92. Katalog ten miał w swoich zbiorach m.in. słynny bibliofil ze Szczecina Jakub Perard. Por. *Catalogue d'une très belle Bibliothèque composée de Livres choisis et d'Éditions rares, d'une Relieuse élégante et bien conditionnée dont la vente aura lieu le lundi 3. d'Octobre et les jours suivons dans la Maison des Oephelins François*, Sedini 1757, s. 396.

⁹ Biblioteka Seminarium Duchownego w Pelplinie, sygn. st. 1691.

Manucjuszy, Estiennów bądź z Drukarni Królewskiej w Paryżu. Są to jedyne tłocznie, których wytwory zasłużyły według autora katalogu na wyróżnienie. Fakt ten może świadczyć o docenianiu wówczas wartości i rangi wymienionych drukarzy. Opis katalogowy zwraca naszą uwagę jeszcze na jeden element książki, a mianowicie na jej wyposażenie techniczne, informując o posiadanych przez dany druk ilustracjach. Wyróżniono w opisie zdobnictwo drzeworytowe i ilustracje wykonane przez Hansa Holbeina, Jana Teodora de Bry oraz w warsztacie znanych rytowników z Frankfurtu nad Menem, Merianów. Brak natomiast w opisie informacji o rodzaju oprawy. Z krótkiego wstępu, poprzedzającego spis książek wiemy jednak, że wszystkie dzieła umieszczone w katalogu posiadały oprawy. Poszczególne tomy wewnątrz kolejnych formatów były numerowane. Dzieł największych – in folio – było 2001 woluminów, „czwórek” – 1572 woluminy, „ósemek” – 2928, a „dwunastek” i „szesnastek” – 1400 woluminów. Łącznie księgozbiór gdańskiego prawnika liczył 7901 woluminów, natomiast tytułów było znacznie więcej, gdyż wiele druków zaopatrzone we wspólną oprawę. Z reguły w katalogu wymieniano zawartość poszczególnych klocków introligatorskich. Sporadycznie tylko spotyka się zapisy w rodzaju: *Diversorum Theses et Tractatus Theol., Volumen Miscellaneorum varii generis*, czy *Miscellanea varia juridico-theologico-historico-politico lat. et germ.* W rezultacie biblioteka Seilera liczyła co najmniej 8990 pozycji. Odnaleziony katalog sugeruje więc, że biblioteka Seilera należała do największych księgozbiorów gdańskich z przełomu XVII i XVIII stulecia. Ze znanych nam bliżej bibliotek duże zbiory posiadali bowiem w tym okresie m.in.: burmistrzowie Konstanty Pahl (przeszło 2780 pozycji) i Jan Ernest Schmieden (niecałe 2100 książek) oraz lekarz Otton Dietrich Vögeling (3373 książki). Wymienione kolekcje zdecydowanie jednak ustępują wielkością bibliotece Seilera. Jedyne rajca i historyk Jerzy Schröder zebrał w tym czasie ponad 20 tys. woluminów¹⁰.

Zgromadzenie prawie dziewięcioletniego księgozbioru nie było rzeczą przypadkową. Fakt ten skłania nas do wniosku, że jego właściciel był osobą wykształconą i miał spore możliwości finansowe. Nie wiemy, czy Seiler odziedziczył część zbioru czy też stworzył bibliotekę od podstaw. Prawdopodobnie kolekcja powstawała sukcesywnie, a w jej budowaniu pomocny był w dużej mierze miejscowy rynek książki. W tym czasie osiedliło się już w Gdańsku kilku liczących się księgarzy, którzy opierali swoją działalność na współpracy z wydawcami i księgarzami zagranicznymi. Byli to: Kasper i Jerzy Försterowie, Aegidius Janssonius a Waesberge oraz Kornelius van Beughem. Wspomniani księgarze byli również nakładcami, bywali na targach książek we

¹⁰ P. Szafran, *Z problematyki badawczej studiów nad mieszczkańskimi księgozbiorami prywatnymi w Gdańsku XVII–XVIII w.*, Rocznik Gdański 1971, 31, s. 79–80; K. Podlaszewska, *Księgozbiory*, s. 56.

Frankfurcie nad Menem i w Lipsku, a dwaj ostatni korzystali z nowoczesnych form reklamy księgarskiej, publikując co jakiś czas katalogi księgarskie¹¹.

Jeszcze jedną możliwość nabycia książek dawały Seilerowi w Gdańsku aukcje bibliofilskie. Zwyczaj organizowania licytacji księgozbiorów wywodził się z Holandii z początku XVII w. W Gdańsku jako pierwsza pod młotek licytatora poszła biblioteka pastora Zetzke w 1672 roku. Do 1709 roku mógł Seiler wziąć udział w co najmniej 35 aukcjach¹².

Księgozbiór Seilera to kolekcja typowo naukowa, charakterystyczna dla dużych bibliotek tego okresu. Wyróżnia go spora, jak na ówczesne biblioteki gdańskie, liczba druków tłoczonych w oficynach angielskich. Pod względem chronologicznym dominowały książki XVII-wieczne, ale były też dzieła wydane na początku następnego stulecia, co świadczy o tym, że Seiler kupował książki do końca życia. W bibliotece Seilera było dużo książek teologicznych i dzieł pisarzy antycznych. Trzon biblioteki stanowiły prace z zakresu prawa, odzwierciedlające działalność zawodową właściciela. Miał też Seiler kilkaset poloników i zaledwie kilka rękopisów o tematyce prawnej i regionalnej. Gdański prawnik zebrał również pokaźną liczbę publikacji o charakterze bibliologicznym, w tym katalogi biblioteczne i wydawnictwa bibliograficzne oraz sporo inkunabułów i druków pochodzących z renomowanych oficyn europejskich. Nie sposób w tym miejscu przeprowadzić dokładnej analizy treściowej tak dużego księgozbioru. Proponuję więc zapoznać się bliżej z piśmiennictwem bibliologicznym zebranych przez Seilera i przyjrzeć się, czy zbiór gdańskiego prawnika nosił znamiona kolekcji bibliofilskiej.

Przejdźmy zatem do charakterystyki piśmiennictwa bibliologicznego zebranego przez Seilera. W dziale tym dominowały katalogi biblioteczne i księgarskie. W księgozbiórze Seilera znajdowało się co najmniej 49 katalogów bibliotecznych i księgarskich. Nie była to kolekcja zbyt imponująca, szczególnie gdy porównamy ją do prawie tysiąca katalogów aukcyjnych zebranych przez szczecińskiego bibliofila Jakuba Perarda pół wieku później¹³. Seiler zbierał zarówno katalogi aukcyjne, jak i drukowane spisy książek dużych bibliotek prywatnych, uniwersyteckich i publicznych. Chronologicznie pierwsze były drukowane katalogi biblioteczne. Ich prototyp stanowił opracowany przez Petrusa Bertiusa w 1595 roku spis książek i rękopisów biblioteki uniwersyteckiej w Lejdzie. Z czasem swoje katalogi otrzymały księżnice uniwersytetów

¹¹ Z. Nowak, *Dzieje księgarstwa w dawnym Gdańsku (XV–XVIII wiek)*, [w:] *Księgarstwo gdańskie dawniej i dziś*, Gdańsk 1980, s. 11–15; I. Imańska, *Obieg książki w Prusach Królewskich w XVIII wieku*, Toruń 1993, s. 26–29.

¹² P. Szafran (*Katalog aukcyjny*, s. 56, 74–98) rejestruje 33 aukcje książek w Gdańsku od 1672 do 1709. H. D. Gebauer (*Bücherauktionen in Deutschland im 17. Jahrhundert*, Bonn 1981, s. 150–151, 160) podaje informacje o jeszcze dwu: o licytacji księgozbioru Jana Heweliusza w 1687 r. i Michaela Straußa, pastora przy kościele NMP w Gdańsku w 1689 roku.

¹³ Por. *Catalogue d'une très belle Bibliothèque*.

w Utrechcie, Amsterdamie, Franeker, Leeuwarden, Gronningen i w Haarlemie. W ślad za bibliotekarzami holenderskimi poszli bibliotekarze angielscy, publikując najpierw za sprawą Thomasa Jamesa, a następnie Thomasa Hyde'a katalogi zbiorów oxfordzkich. Drukowane katalogi opracowano również dla znaczniejszych bibliotek francuskich i niemieckich. Aby uniknąć ryzyka zdezaktualizowania się tych publikacji, co kilka lat przygotowywano ich nowe edycje¹⁴. W zbiorach Seilera znajdował się pierwszy drukowany katalog biblioteki uniwersyteckiej w Lejdzie oraz pierwsza edycja katalogu bibliotek z Franekery i Gronningen, a także drugie wydanie spisu księgozbioru utrechckiego i opracowane przez T. Jamesa i T. Hyde'a trzy katalogi rejestrujące zawartość Bodleiany¹⁵. Prócz tego w omawianej kolekcji było także kilka katalogów prezentujących tylko wybrane fragmenty zbiorów bibliotecznych. Seiler był w posiadaniu katalogu manuskryptów znajdujących się w bibliotece uniwersyteckiej w Lipsku, opracowanego przez Joachima Fellera¹⁶ oraz dwu spisów rękopisów greckich. Ich autorami byli znawca języka i literatury greckiej Friedrich Sylburg, który pracując w bibliotece książęcej w Heidelbergu wydał katalog przechowywanych tam rękopisów greckich¹⁷ i Daniel Nessel. Nessel poprzez jeden z lepiej opracowanych katalogów powiadomił o greckich manuskryptach będących w posiadaniu biblioteki nadwornej w Wiedniu¹⁸. Integralną częścią dawnych bibliotek były też numizmaty, ryciny, nuty i różnego rodzaju osobliwości. Ciekawsze kolekcje tych osobliwości również z czasem spisywano i publikowano. W zbiorach Seilera znajdował się katalog gabinetu przyrodniczego Biblioteki Królewskiej w Danii pióra polihistora i profesora medycyny, Oligera Jacobaeusa¹⁹.

W bibliotece Seilera były również dwa drukowane katalogi bibliotek prywatnych, które z czasem przeszły bądź poprzez zakup, bądź jako dar do księgozbiorów uniwersyteckich. W 1673 roku zakupiona została do biblioteki uniwersyteckiej we Frankfurcie nad Odrą teologiczna kolekcja książek Christoph'a Pelargusa²⁰, natomiast Johannes Mullen ofiarował swój różnorodny zbiór bibliotece uniwersyteckiej w Kopenhadze i z tej okazji opublikowany

¹⁴ P. Raabe, *Bibliothekskataloge als buchgeschichtliche Quellen. Bemerkungen über gedruckte Kataloge öffentlicher Bibliotheken in der frühen Neuzeit*, [w:] *Bücherkataloge als buchgeschichtliche Quellen in der frühen Neuzeit*, Wiesbaden 1984, s. 277, 282.

¹⁵ *Bibliotheca Seileriana*, s. 59 nr 1064; s. 63, nr 1110; s. 83, nr 1508; s. 105, nr 1811; s. 170, nr 663; s. 212, nr 1202; s. 218, nr 1275.

¹⁶ Tamże, s. 445, nr 503.

¹⁷ Tamże, s. 167, nr 620. Por. też: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 37, s. 282–285.

¹⁸ *Bibliotheca Seileriana*, s. 98, nr 1748–1749; L. Buzas, *Deutsche Bibliotheksgeschichte der Neuzeit (1500–1800)*, Wiesbaden 1976, s. 150.

¹⁹ *Bibliotheca Seileriana*, s. 86, nr 1554; Ch. G. Jöcher, *Allgemeines Gelehrten Lexicon*, t. 2, Leipzig 1750, szp. 1820.

²⁰ *Bibliotheca Seileriana*, s. 228, nr 1430. Por. też L. Buzas, op. cit., s. 90.

został w 1670 roku drukowany spis darowanych książek²¹. Seiler miał również drugie wydanie katalogu jednej z najsłynniejszych bibliotek tego okresu, biblioteki Jacquesa Auguste de Thou II, którą po jego śmierci w 1680 roku przejął markiz de Ménar²².

Gros wszystkich katalogów zebranych przez gdańskiego prawnika stanowiły katalogi z aukcji książek. Jak już wspomniano, aukcje bibliofilskie organizowano w Gdańsku od 1672 roku. Za życia Seilera przeprowadzono co najmniej 35 licytacji księgozbiorów prywatnych. Wydaje się, że Seiler brał w nich aktywny udział, czego dowodem mogą być posiadane przez niego katalogi z gdańskich aukcji książek. Do jego biblioteki trafiły katalogi z aukcji księgozbiorów: lekarza Jerzego Segerera, sprzedanego w 1679 roku i pastorów Fryderyka Heina i Chrystiana Omutha, zlicytowanych w latach 1680 i 1681. Z 1682 roku pochodził katalog z aukcji biblioteki burmistrza Adriana de Linde, a z 1685 drukowany spis książek pastora Idziego Straucha²³. Seiler miał również katalog z licytacji księgozbioru Pambiusa. Prawdopodobnie chodziło o Chrystiana Pambiusa, pastora polskiego w kościele św. Anny, a następnie św. Katarzyny w latach pięćdziesiątych XVII w. Żaden ślad po tej licytacji do naszych czasów nie zachował się²⁴. Cztery z wymienionych katalogów (Heina, Omutha, de Linde i Pambiusa) znajdowały się w jednym klocku, w którym było jeszcze kilka innych, bliżej nie określonych gdańskich katalogów aukcyjnych. W omawianej bibliotece jeszcze jeden wolumen, występujący pod ogólnym tytułem *Catalogi librorum Gedani per auct. publ. distr.*, zawierał katalogi z gdańskich aukcji książek²⁵. Niestety, mało precyzyjny tytuł uniemożliwia nam bliższą ich identyfikację.

Prócz miejscowych aukcji, Seilera interesowały również licytacje dużych księgozbiorów prywatnych odbywających się w Holandii, Anglii, Francji i w sąsiednich miastach niemieckich. W jego bibliotece najliczniej reprezentowane były aukcje holenderskie. Seiler zebrał aż 15 katalogów aukcyjnych, z których osiem wydano w Lejdzie, pięć w Amsterdamie i dwa w Dordrechcie. Były wśród nich m.in. katalogi bibliotek N. Heinsiusa, J. Oisela i W. Goesa z Lejdy; J. Albinusa z Dordrechtu i P. Franckego, którego humanistyczny księgozbiór sprzedano w Amsterdamie w 1705 roku²⁶. Z aukcji niemieckich pochodziły

²¹ *Bibliotheca Seileriana*, s. 136 nr 214. Por. też A. Taylor, *Book catalogues*. Second edition revised by P. Barlow Jr., Suffolk 1986, s. 37, 253.

²² *Bibliotheca Seileriana*, s. 304 nr 981; A. Taylor, op. cit., s. 264; *Histoire des bibliothèques françaises*, t. 2, Paris 1988, s. 106.

²³ *Bibliotheca Seileriana*, s. 124, nr 893; s. 185, nr 844; s. 253, nr 217. Por. P. Szafran, *Katalog aukcyjny*, s. 85, 88, 92, 93.

²⁴ *Bibliotheca Seileriana*, s. 185, nr 844; F. Moeller, *Altpreussisches evangelisches Pfarrenbuch von der Reformieren bis zur Vertreibung in Jh. 1945*, Hamburg 1968, s. 161, 163.

²⁵ *Bibliotheca Seileriana*, s. 146, nr 341.

²⁶ Tamże, s. 320, nr 1241; s. 369, nr 2321; s. 400, nr 2653; s. 406, nr 2776; s. 464, nr 868. Por. też: A. Taylor, op. cit., s. 229–230, 241, 243, 245, 253–254.

cztery katalogi, rejestrujące przeważnie wielotysięczne kolekcje. Taki charakter miała przeszło jedenastotysięczna biblioteka prawnika i syndyka z Drezna, A. Ch. Jacobi, której aukcję rozpoczęto w Dreźnie w 1693 roku. Ponad piętnaście tysięcy książek zawierał katalog zbiorów F. B. Carpzo, prawnika, polihistora i burmistrza Lipska. Trochę mniej, bo pięć tysięcy książek liczyła biblioteka profesora filozofii z Królewca, Andrzeja Hedio, zlicytowana w 1704 roku²⁷. Dwa katalogi w zbiorze Seilera odnoszą się do aukcji francuskich. Najstarszy z nich rejestrował księgozbiór pastora Samuela Petit, sprzedany w Paryżu w 1645 roku. Kolejny, z 1662 roku, odnotowywał książki, rękopisy i autografy należące do hrabiego Trichet du Fresne. W kolekcji tej było aż dziesięć tysięcy książek włoskich²⁸. Natomiast aukcje angielskie reprezentował katalog aukcyjny liczącej dwadzieścia tysięcy książek biblioteki Richarda Smitha, zlicytowanej w Londynie w 1682 roku²⁹.

Bieżącą ofertę księgarską natomiast mógł śledzić Seiler przede wszystkim za pomocą katalogów księgarskich. W jego zbiorach zachowały się tylko dwa tego rodzaju wydawnictwa. Jeden opublikowali spadkobiercy słynnego gdańskiego księgarza i nakładcy Jerzego Förstera w 1686 roku. Druk ten nie zachował się do naszych czasów, jednak fakt jego istnienia potwierdzają też inne gdańskie katalogi aukcyjne³⁰. Drugi katalog zawierał ofertę na 1679 rok Johanna Fritscha, bibliopoli z Lipska³¹. Wcześniejsza produkcja wydawnicza była znana Seilerowi z wydanego przez Georga Willera, księgarza z Augsburga, katalogu wybranych książek wystawianych na targach księgarskich we Frankfurcie nad Menem w latach 1564–1592³². Willer zapoczątkował wydawanie katalogów z targów książek, dając tym samym początek bibliografii księgarskiej. Na podstawie jego katalogów powstało również wiele późniejszych opracowań bibliograficznych, jak np. trzyczęściowa bibliografia międzynarodowa Georga Drauda, wydana w 1611 roku. Jedną z tych części, zatytułowaną *Bibliotheca classica...*, posiadał również Seiler³³. W zbiorach Seilera nie mogło oczywiście zabraknąć dzieła, które stanowiło podłoże dla nowoczesnej bibliografii,

²⁷ *Bibliotheca Seileriana*, s. 246 nr 125; s. 326, nr 1355; s. 344, nr 1670. Por. też H. D. Gebauer, op. cit., s. 142–143, 152–153 i A. Taylor, op. cit., s. 245.

²⁸ *Bibliotheca Seileriana*, s. 207 nr 1143. Por. też: A. Taylor, op. cit., s. 255, 265; *Histoire des bibliothèques*, s. 210, 335.

²⁹ *Bibliotheca Seileriana*, s. 140, nr 273. Por. też A. Taylor, op. cit., s. 262.

³⁰ *Bibliotheca Seileriana*, s. 251, nr 94; P. Szafran, *Katalog aukcyjny*, s. 63. Por. też: I. Heitjan, *Kaspar und Georg Förster, Buchhändler und Verleger zu Danzig im 17. Jahrhundert*, Archiv für Geschichte des Buchwesens 1975, 15, s. 344.

³¹ *Bibliotheca Seileriana*, s. 154, nr 456; J. Benzing, *Die deutschen Verleger des 16. und 17. Jahrhunderts*, Archiv für Geschichte des Buchwesens 1958/60, 2, s. 460.

³² *Bibliotheca Seileriana*, s. 172, nr 1687; G. Schwetschke, *Codex nundinarius Germaniae literatae bisecularis*, Halle 1850, s. XII.

³³ *Bibliotheca Seileriana*, s. 218, nr 127; R. Blum, *Vor- und Frühgeschichte der nationalen Allgemeinbibliographie*, Archiv für Geschichte des Buchwesens 1958/60, 2, s. 248–249.

a mianowicie pracy teoretyka bibliografii i bibliotekarstwa, Konrada Gesnera, *Bibliotheca universalis*³⁴. Pozostałe bibliografie zgromadzone przez Seilera mają charakter bibliografii specjalnych. Były to: bibliografia historyczna autorstwa P. Bolduana; kompendium z pogranicza historii literatury greckiej i bibliografii J. A. Fabriciusa i *Bibliographia Parisina*, spis książek wydanych w Paryżu w latach 1643–1644, wykonany przez Louisa Jacoba de Saint-Charlesa³⁵.

Wiedzę bibliologiczną czerpał Seiler z kilku prac znajdujących się w jego księgozbiornie z zakresu teorii bibliotekoznawstwa i historii książki. Należała do nich przede wszystkim książka Johanna Heinricha Hottingera *Bibliothecarius quadripartitus* (Zürich 1664), której kilka fragmentów poświęconych było organizacji biblioteki³⁶. Teorii bibliotekarstwa dotyczyła też praca Claude'a Clementa *Musei sive bibliothecae tam privatae quam publicae extractio introductio, cura, usus* (Lyon 1635)³⁷, a z nowszych publikacji dzieło Burkharda Gotthelfa Struve *Introductio in notitiam rei litterariae et usum bibliothecarum* (Jena 1704). Struve, wybitny polihistor i bibliograf, profesor i bibliotekarz na Uniwersytecie w Jenie, był zwolennikiem rozdzielenia historii literatury i piśmiennictwa. Jego praca stała się popularnym podręcznikiem wykorzystywanym przez kilka pokoleń³⁸.

Historię bibliotek reprezentowały dwie prace będące wyborem źródeł do ich dziejów, a mianowicie Justusa Lipsiusa *De bibliothecis syntagma* (Antwerpia 1607) i Rudolfa Capellusa *Lectionum bibliothecariorum memorabilium syntagma, continens, dissertationes variorum* (Hamburg 1682)³⁹ oraz monografia historyczna Johanna Lomeiera *De bibliothecis liber singularis* (Utrecht 1680)⁴⁰. W omawianym księgozbiornie były także opisy dwu znaczących bibliotek europejskich. W książkach tych wątki historyczne przeplatały się z informacją o aktualnym stanie księżnicy i jej zasobie. Ta forma przedstawiania pojedynczych bibliotek była szczególnie popularna w krajach niemieckich, a jej tradycja sięgała czasów Baroku. Seiler mógł więc bliżej zapoznać się z biblioteką księcia Augusta z Wolfenbüttel poprzez dwie prace pióra Hermanna Conringa, które znajdowały się w jego posiadaniu, oraz z Biblioteką Cesarską w Wiedniu, o której wszechstronnie poinformował

³⁴ *Bibliotheca Seileriana*, s. 106, nr 1830.

³⁵ Tamże, s. 188, nr 880; s. 168, nr 643; s. 108, nr 1144; R. Blum, op. cit., szp. 1029, 1039.

³⁶ *Bibliotheca Seileriana*, s. 154, nr 452; A. Żbikowska-Migoń, *Historia książki w XVIII w. Początki bibliologii*, Warszawa 1989, s. 301.

³⁷ *Bibliotheca Seileriana*, s. 463, nr 1084; *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*, t. 3, Wiesbaden 1955, s. 590.

³⁸ *Bibliotheca Seileriana*, s. 342, nr 1283; A. Żbikowska-Migoń, *Historia książki*, s. 39–40.

³⁹ *Bibliotheca Seileriana*, s. 155, nr 461; s. 463, nr 847; A. Żbikowska-Migoń, *Historia książki*, s. 185, 190.

⁴⁰ *Bibliotheca Seileriana*, s. 372, nr 2188; A. Żbikowska-Migoń, *Historia książki*, s. 186.

Peter Lambeck, jej bibliotekarz, w ósmiotomowym dziele *Commentarium de Augustissima Bibliotheca Caesareae Vindobonensi lib. VIII* (Wiedeń 1666–1672)⁴¹.

Seiler miał tylko jedną pracę z zakresu historii drukarstwa. Była to *Bibliotheca Antitrinitariorum* (Freistadt 1687) autorstwa Krzysztofa Sandiusa, teologa ariańskiego i bibliografa. Książka ma charakter wydawnictwa bio-bibliograficznego, a oprócz tego zawiera anonimową informację o drukarniach ariańskich w Polsce i na Litwie. W księgozbiorze Seilera oprawiona była wspólnie z dziełem Roberta Cociusa poświęconym cenzurze⁴².

Biblioteka Seilera zawierała także sporo druków zaliczanych wówczas do edycji rzadkich i cennych, szczególnie poszukiwanych przez kolekcjonerów. W czasach Seilera do książek rzadkich zaliczane były m.in. pierwociny sztuki typograficznej, jak i druki niektórych oficyn europejskich, XVI-wieczne wydania pisarzy antycznych, uważane za dzieła *praestantiorum typographorum*, a także książki wydane w odległych krajach i w niskich nakładach, dzieła skazane na konfiskatę, bądź książki, które w wyniku różnych nieszczęść uległy zagładzie⁴³. Seiler posiadał z wymienionych wydawnictw przede wszystkim druki XV-wieczne i wytwory renomowanych firm europejskich. Miał w swej kolekcji 47 inkunabułów. Był to zbiór dość liczny, jak na ówczesne gdańskie księgozbiory. Zebrane przez Seilera wydawnictwa XV-wieczne jako miejsce druku miały w przeważającej większości Wenecję (32), cztery wytłoczone zostały w Norymbardze u Antona Kobergera, dwa w Paryżu, a pozostałe w Bazylei, Bolonii, Amsterdamie, Lejdzie, Mediolanie i Strasburgu. Duża liczba druków weneckich wynikała zapewne z faktu, że Wenecja w końcu XV stulecia była głównym centrum drukarstwa europejskiego. Tam też w latach dziewięćdziesiątych XV w. założył warsztat drukarski Aldus Manucjusz, którego wytwory typograficzne szybko zdobyły sławę i były cenione zarówno ze względów estetycznych, jak i merytorycznych. Sześć inkunabułów w bibliotece Seilera pochodziło właśnie z tej weneckiej oficyny. Wśród książek XV-wiecznych dominowały publikacje autorów rzymskich i greckich: Cycerona, Owidiusza, Terencjusza, Horacjusza Tullusa Albiusa Swetoniusza, Waleriusza Maksymusa oraz Arystofanesa, Teokryta z Syrakuz i Diodora Sycylijskiego⁴⁴. Zestaw ten uzupełniała praca astrologiczna Firmicusa Maternusa i dzieło Jamblicha, przedstawiciela neoplatonickiej demonologii, o misteriach egipskich⁴⁵. Seiler był także w posiadaniu

⁴¹ *Bibliotheca Seileriana*, s. 214, nr 1226; s. 98, nr 1739–1747; A. Żbikowska-Migoń, *Historia książki*, s. 42, 191.

⁴² *Bibliotheca Seileriana*, s. 330, nr 1421; *Encyklopedia wiedzy o książce* (dalej cyt. *EWoK*), Wrocław 1971, szp. 2126.

⁴³ A. Żbikowska-Migoń, *Polonica w XVIII-wiecznych bibliografiach książek rzadkich*, [w:] *Bibliologia dyscypliną integrującą. Studia ofiarowane prof. Barbarze Bieńkowskiej*, Warszawa 1993, (*Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi*), s. 56.

⁴⁴ *Bibliotheca Seileriana*, s. 17, nr 418; s. 18, nr 421; s. 34, nr 703; s. 43, nr 844; s. 47, nr 893; s. 52, nr 962; s. 53, nr 982; s. 61, nr 1080; s. 82, nr 1501; s. 83, nr 1504; s. 97, nr 1723; s. 110, nr 1881.

jednego wydania Biblii z XV w. z oficyny Frobenia w Bazylei, słynnej *Kroniki świata* Hartmanna Schedla, a z twórców wczesnego renesansu włoskiego prac autorstwa G. Boccaccio i A. Dantego⁴⁶.

W księgozbiorze Seilera znajdowało się jeszcze 46 druków z oficyny Manucjuszy wytłoczonych w XVI stuleciu. Seiler z weneckiej drukarni najbardziej cenił dzieła klasyków greckich, wydawnictwa bardzo charakterystyczne dla tej firmy. Aldus Manutius prowadząc planową akcję wydawania dzieł pisarzy greckich, 30 z nich opublikował jako *editio princeps*, dalszych 6 pierwszych wydań ukazało się już po jego śmierci. Seiler z tej kolekcji zgromadził m.in. dzieła wszystkie Hipokratesa, traktat Strabona, geografą i historyka, tragedie Ajschylosa i dwie antologie retorów⁴⁷. Miał także bajki Ezopa, dzieła Archimedes, Dioskoridesa, Isokratesa i Jamblicha⁴⁸. Nie posiadał wprawdzie pięciotomowego wydania Arystotelesa, ale miał liczne komentarze do jego dzieł, w tym Simpliciusa i Aleksandra z Afrodyzji⁴⁹. Manutius wydawał chętnie także starożytnych pisarzy rzymskich, z których dużym szacunkiem darzył Cyncerona. Z manucjuszowskiej edycji Cyncerona Seiler posiadał jedynie *Listy do Attyka, do Brutusa, do brata Kwintusa* z 1513 roku⁵⁰, a z innych autorów łacińskich opublikowanych przez tę oficynę w omawianej bibliotece były *Metamorfozy* Owidiusza z 1502 roku i dzieła prawnicze Ulpiana⁵¹. Natomiast pisarzy chrześcijańskich reprezentowali: Grzegorz z Nazjanzu i wydanie jego *Mów* z 1516 roku oraz dwóch apologetów wczesnochrześcijańskich Tertulian i Laktancjusza⁵². Seiler był również w posiadaniu greckiego wydania Biblii z 1518 roku⁵³.

Drugą firmą drukarską, szczególnie cenioną przez gdańskiego prawnika, była oficyna Estiennów. Firma ta, założona na początku XVI w. przez Henryka Estienne w Paryżu, działała jeszcze w następnym stuleciu w Paryżu i w Genewie. Rodzina Estiennów specjalizowała się także w wydawaniu książek starożytnych autorów greckich i łacińskich oraz wydawnictw słownikowych. Do osiągnięć tej dynastii drukarskiej należą też różnorodne edycje Biblii. W bibliotece Seilera znajdowały się 44 druki sygnowane przez Estiennów. Gros z nich wydrukował Henryk II Estienne (28), pozostałe pochodziły z oficyny jego ojca Roberta i brata Pawła. Seiler był w posiadaniu przede wszystkim książek klasyków greckich. Miał dla przykładu dzieła historyczne Dionizjosa z Halikarnasu, Tukidydesa, Diodora Sycylijskiego, Herodota i Plutarcha; twory poetyckie

⁴⁵ Tamże, s. 49, nr 929; s. 108, nr 1849.

⁴⁶ Tamże, s. 54, nr 989–994; s. 78, nr 1434; s. 101, nr 1778; s. 118, nr 1987.

⁴⁷ Tamże, s. 99, nr 1757; s. 35, nr 716; s. 401, nr 2671; s. 118, nr 1991–1992; s. 17, nr 414.

⁴⁸ Tamże, s. 59, nr 1062; s. 99, nr 1759; s. 358, nr 1919; s. 40, nr 799; s. 39, nr 781.

⁴⁹ Tamże, s. 24, nr 500; s. 49, nr 922; s. 59, nr 1067; s. 102–103, nr 1785–1789.

⁵⁰ Tamże, s. 383, nr 2346.

⁵¹ Tamże, s. 401, nr 2668; s. 59, nr 1060.

⁵² Tamże, s. 267, nr 411; s. 403, nr 2711.

⁵³ Tamże, s. 83, nr 1505.

Pindara, Teokryta z Syrakuz i Homera oraz dzieła Ksenofonta⁵⁴. W jego zbiorach znalazła się także *Biblia Sacra latina*, ostatnia edycja tej firmy z lat 1659–1659, *Dictionaire François-latin* (1549) i *Dictionarium medicum* z 1573 roku⁵⁵.

Autor omawianego katalogu w opisie wskazywał jeszcze tylko na Drukarnię Królewską w Paryżu i nie ma się co dziwić, gdyż druki tłoczone w tej oficynie były bogato ilustrowane, tłoczone pięknymi czcionkami i na dobrym papierze. Jednak książek z tym adresem wydawniczym odnotowano zaledwie cztery, w tym dwa teksty pisarzy greckich i historię Bizancjum⁵⁶.

Do książek chętnie zbieranych w XVII i XVIII w. należały także publikacje estetycznie wydane i bogato zdobione. Były to druki kosztowne, ale za to podnoszące wartość danej kolekcji, stąd trudno się dziwić, że w wypadku, gdy biblioteka szła pod młotek licytatora, w opisie katalogowym podawano informację o wyposażeniu estetycznym książki. Autor katalogu za godne wzmianki uznał jednak tylko ilustracje wykonane przez renomowanych twórców. Do takich bez wątpienia należał Hans Holbein, malarz i portrecista współpracujący z oficyną Frobenia w Bazylei. Współpraca ta rozpoczęła się od zilustrowania przez Holbeina *Encomium moriae* Erazma z Rotterdamu w 1514 roku. Właśnie to dzieło, ale w późniejszym wydaniu, Seiler⁵⁷ posiadał w swoich zbiorach. Natomiast ilustracje do książki J. J. Boissarda *Divinatione et magicus* wykonał miedziorytnik Johann Theodor de Bry, którego warsztat przejął z czasem jego zięć Mathäus Merian⁵⁸. Merian pracował początkowo w wydawnictwie J. T. de Bry w Oppenheim, by następnie przenieść się do Bazylei, a w 1623 roku do Frankfurtu nad Menem, gdzie od 1640 roku prowadził samodzielną firmę. Swą działalnością przyczynił się do spopularyzowania miedziorytu. W warsztacie Meriana, prowadzonym następnie przez jego synów Mathäusa i Kaspra, zdobione były tak ważne i znane dzieła, jak: *Theatrum Europaeum* (1635–1738), J. L. Gottfrieda *Archontologia cosmica* (Frankfurt a. M. 1638–1695) czy T. Zeilera *Topografiae. Beschreibung und Abbildung der vornehmten Oerter* (Frankfurt a. M. 1642–1672), publikacja składająca się z 31 części, przeszło 90 map, prawie 1500 miedziorytów⁵⁹. Prace te oraz kilka innych, w tym *Postilla über die Evangelia* J. Arndta i dzieła J. L. Gottfrieda, miał w swej kolekcji Seiler⁶⁰. Seiler posiadał także kilka druków wyposażonych w ilustracje

⁵⁴ Tamże, s. 116, nr 1967; s. 88, nr 1588; s. 47, nr 902; s. 31, nr 653; s. 392, nr 2500–2505; s. 460, nr 804; s. 494, nr 1377; s. 448, nr 561; s. 472, nr 1021–1022; s. 81, nr 1480.

⁵⁵ Tamże, s. 31, nr 658–659; s. 117, nr 1978; s. 338, nr 1564.

⁵⁶ Tamże, s. 1, nr 5–30; s. 2, nr 94.

⁵⁷ Tamże, s. 399 nr 2626. Por. też *EWoK*, szp. 891–892.

⁵⁸ *Bibliotheca Seileriana*, s. 22, nr 481.

⁵⁹ *EWoK*, szp. 1511–1512; J. Benzing, op. cit., s. 480; H. Eckardt, *Matthaus Merian*, Kiel 1892, s. 221–222.

⁶⁰ Por. dla przykładu: *Bibliotheca Seileriana*, s. 3, nr 104–105; s. 72, nr 1285; s. 94–95, nr 1681–1691; s. 105, nr 1819.

drzeworytowe. Były to m.in. opublikowane w XVI w. dzieła Flawiusza, Cyserona, Pliniusza Starszego i wydana w 1669 roku praca K. Gesnera⁶¹.

Zebrana przez Seilera kolekcja z zakresu bibliologii nie była zbyt okazała ilościowo. Wydaje się jednak, że stanowiło ją piśmiennictwo dobierane ze względów praktycznych. Seiler nie zajmował się ani naukowo, ani zawodowo bibliologią. Książki z tej dziedziny kupował zapewne po to, aby ułatwić mu one kompletowanie księgozbioru i dawały orientację w funkcjonowaniu bieżącego rynku księgarskiego. Stąd najwięcej w tym zestawie katalogów i bibliografii. Wiedzę o najsłynniejszych ówczesnych bibliotekach czerpał z kilku źródeł i opracowań dotyczących historii bibliotek. Nie dziwi nas także w jego zbiorze kilka prac z zakresu teorii bibliotekarstwa, gdyż zgromadziwszy tak duży księgozbiór mógł szukać w tych pracach pomocy w jego opracowaniu. Seiler właściwie nie interesował się historią drukarstwa. Z tej dziedziny miał tylko dwie książki, i to takie, które mogły zainteresować głównie kolekcjonera druków rzadkich i zakazanych przez cenzurę. Brak jednak w tym zestawie powstałych jeszcze w XVII w. prac rejestrujących inkunabuły i druki wywodzące się ze słynnych i uznanych oficyn, jak np. drukarnie Manucjuszy czy Estiennów, których wytwory znajdowały się w jego księgozbiorze.

Biblioteka Seilera powstała w czasie, gdy w Europie rozwijało się kolekcjonerstwo, a prócz uczonych kupujących książki ze względu na ich walory treściowe pojawili się zbieracze wydawnictw rzadkich, dla potrzeb których sporządzane były specjalne bibliografie i katalogi książek rzadkich⁶². Również w Gdańsku w XVII w. mamy do czynienia z początkiem ruchu bibliofilskiego i z rozwojem świadomości bibliologicznej, przejawiającej się m.in. powiększaniem o piśmiennictwo bibliologiczne zbiorów Biblioteki Gdańskiej oraz włączaniem wiedzy o książce do programu dydaktycznego miejscowego Gimnazjum Akademickiego. Pojawiły się też duże kolekcje bibliofilskie, a posiadanie książek oznaczało przynależność do elity umysłowej. Kolekcjonerzy zaczęli interesować się ruchem wydawniczym, zaopatrywać swe zbiory w znaki własnościowe i portretować się na tle książek, bądź z książką w rękę⁶³. I choć Seiler nie znaczył swych książek superekslibrisem ani ekslibrisem, nie zbierał innych osobliwości, jak monety, medale czy innego rodzaju instrumenty, to jego kolekcja miała pewne znamiona kolekcji bibliofilskiej.

⁶¹ Tamże, s. 31, nr 652; s. 36, nr 729–732; s. 55, nr 1014; s. 62, nr 1093.

⁶² A. Żbikowska-Migoń, *Polonica*, s. 55–56.

⁶³ Z. Nowak, *Samuel Schelwig i początki bibliologii w Gdańsku w XVII wieku*, *Libri Gedanenses* 1995/1006, 13/14, s. 26–27.

The library of Johan Ernest Seiler — the Gdańsk's lawyer at the turn of 17th and 18th century**Summary**

Johan Ernest Seiler was a little known lawyer living in Gdańsk at the turn of 17th and 18th century. He possessed a large book collection, which was auctioned by Georg Mattern in 1709. In accordance with the regulations of Gdańsk bibliophilic auctions, a catalogue was published. The catalogue, considered as missing up to now, is kept in the Library of High Seminary in Pelplin. Containing nearly 9000 titles it was one of the biggest Gdańsk libraries of this period. The collection includes scientific books, many theological books and works of classical writers. The main body of the collection comprises legal books. Its characteristic feature was a great number of publications of bibliological type, including library files and bibliographical editions. Also in Seiler's library there were many incunabula and prints from famous European publishing houses. The bibliological writings collected by Seiler were discussed in the article, so as his incunabula, aldines and books printed by the Estienns. The author tries to answer the question if Seiler's collection was a bibliophil's collection and what helped Seiler to complete it.